

KAPITEL 3 / CHAPTER 3³
**IMPROVING THE PROFESSIONAL COMPETENCE OF TEACHERS IN
EDUCATION OF VALUE ATTITUDES TOWARD HUMANITY IN
YOUNGER SCHOOL STUDENTS**

DOI: 10.30890/2709-2313.2023-19-03-003

Вступ

Реформаційні перетворення у контексті Нової української школи потребують професіоналів з новим типом мислення, з новою культурою взаєностосунків, які готові працювати в умовах долучення до європейських цінностей. Формування нових професіоналів освіти – завдання особливої важливості сьогодення. Високі вимоги до сучасного вчителя зумовлені об'єктивними потребами суспільства, новими завданнями, які ставить перед нами життя, особливостями взаємодії з учнями на етичних принципах і моральних імперативах. Розгляд освітніх тенденцій, сучасних вимог до вчителя початкових класів дає можливість визначати серед головних рис глибокий професіоналізм, широку ерудицію, високу культуру і моральність, національну свідомість, відданість Україні та її народові. Це актуалізує увагу на проблемі розвитку професійної компетентності вчителів початкової школи як спеціалістів шкільних предметів, ядром яких мають бути питання національної політики держави у галузі гуманітарної освіти, шляхи та засоби її реалізації, основні ідеї, принципи, закономірності, технології, а також перспективний педагогічний досвід.

Пріоритетного значення в розбудові Нової української школи набуває завдання формувати в учнів систему загальнолюдських цінностей - переосмислення моральних цінностей та ціннісного ставлення до людини, що обумовлено необхідністю виживання у складних умовах, сучасними викликами та протиріччями, що потребують невідкладного вирішення.

В умовах сьогодення актуалізується необхідність удосконалення професійної компетентності вчителів щодо виховання у молодших школярів ціннісного ставлення до людини. Впровадження нового змісту передбачає формування у вчителів, методистів готовності працювати в ситуації вибору нових програм, навчально-методичного забезпечення, посилення психологічної

³*Authors: Tretiak O.P.*

підготовки до вибору та використання нових способів навчальної взаємодії з учнями, використання ідеї партнерства. Сучасному вчителю необхідні гнучкість і нестандартність мислення, вміння адаптуватися до швидких змін життя, здатність творчо підходити до організації освітнього процесу та досягати високих результатів праці, а це можливо лише за умови досягнення високого рівня професійної компетентності, наявності розвинених професійних та особистісних здібностей.

Особливо ця проблема важлива сьогодні у вихованні підростаючого покоління, яке невдовзі буде розбудовувати Україну. Саме тому виховання у молодших школярів ціннісного ставлення до людини має здійснюватися на основі сучасних наукових підходів, які визначають методологічну основу зазначеної проблеми.

Різні аспекти ціннісного ставлення до людини досліджували І. Бех, С. Гаряча, О. Докукіна, К. Журба, В. Киричок, Г. Назаренко, В. Рибалко, К. Чорна, І. Шкільна, які відображають сучасне бачення та методологічні підходи щодо виховання ціннісного ставлення до людини у молодших школярів.

Ціннісне ставлення до людини, що формувалося на різних етапах і формаціях розвитку людства, водночас виступає характеристикою моральної сторони людини, пронизуючи усю її поведінку та предметно-практичну діяльність, про що свідчать філософські, педагогічні та психологічні дослідження. Зокрема, ціннісне ставлення до людини знаходить своє відображення у гуманістичних концепціях та ідеалах, підтверджених сучасним міжнародним і українським правом. Усвідомлення значущості ціннісного ставлення до людини вимагає обґрунтованих наукових підходів, створення відповідних умов виховання, вивчення вікових особливостей дітей та визначення складових цього процесу.

Метою статті є висвітлення особливостей удосконалення професійної компетентності вчителів та сучасних наукових підходів у вихованні ціннісного ставлення до людини у молодших школярів.

Основним видом підвищення рівня професійної компетентності вчителя початкових класів в системі післядипломної освіти є професійне вдосконалення шляхом цілеспрямованої освітньої діяльності в курсовий (атестаційний) та міжкурсний (міжатестаційний) періоди навчання.

Професійна компетентність — це базова характеристика діяльності спеціаліста; вона включає як змістовий (знання) так і процесуальний (уміння)

компоненти і має головні суттєві ознаки, а саме: мобільність знань, гнучкість методів професійної діяльності і критичність мислення. На основі цього запроваджено розуміння професійно-педагогічної компетентності як складової багаторівневої, стійкої структури психічних рис педагога, що формуються внаслідок інтеграції досвіду, теоретичних знань, практичних умінь, значущих для вчителя особистісних якостей [1, с. 15].

Цінність особистості іншої людини, як феномен індивідуальної свідомості, розглядається нами як особлива цінність, що є системою установок, мотивів, потреб, поглядів і переконань, в основі яких лежать принципи ціннісного ставлення до інших людей, що проявляються в активно-діяльнісному ставленні і ґрунтуються на визнанні людини як найвищої цінності.

Ціннісне ставлення до людини визначає свідомий, вибірковий, побудований на індивідуальному досвіді психологічний зв'язок людини з різними сторонами буття, значущими для неї. Це виявляється у вчинках, реакціях та переживаннях індивіда, які формуються в процесі різноманітної життєдіяльності.

Ціннісне ставлення до людини формується у результаті всього розвитку особистості, її виховання і самовиховання. В залежності від особистісної значущості гуманістичних цінностей можна виділити не лише ієрархію цінностей, а й їхній вплив на ставлення до людей.

Однак, ця ієрархія не є сталою, вона постійно змінюється, розвивається і залежить від того, які відповіді дає людина на запитання, що стосується її Я-Концепції, сенсу життя, пріоритетів, можливостей саморегуляції. У різні періоди життя дитини переважають різні цінності, які й визначають ставлення до оточуючої дійсності та до іншої людини.

Ціннісне ставлення до людини виявляється у різних сферах життєдіяльності особистості, що відображає погляди людини, її пріоритети у реальній поведінці, тоді як сама особистість може одночасно виступати суб'єктом у різних сферах діяльності.

Гуманістичний науковий підхід ґрунтується на інтересі до проблеми виховання ціннісного ставлення до людини у молодших школярів через призму гуманістичних цінностей і гуманістичної моралі, згідно яких людина визнається найвищою цінністю, що має право на реалізацію своїх сутнісних сил. Таке розуміння людини як мети, а не як засобу, є підґрунтям ціннісного ставлення до неї. Особливо таке виховання актуальне у початковій ланці школи, коли на основі засвоєних гуманістичних цінностей; формується ставлення дитини до

себе та до інших людей.

З огляду на це, інтерес для нашого дослідження представляють педагогічні погляди В. Білоусової, яка у ставленні до іншої людини виокремлювала гуманізм (визнання цінності іншої людини, цінності життя, дбайливість, захист) і антигуманізм (байдужість, нехтування, ненависть, мізантропія). «Якщо людина – мета, то визначальними в ставленні до неї є довіра, доброзичливість, повага, толерантність. Якщо ж людина засіб, то її лише використовують, спустошують і відкидають як непотрібну річ» [4, с. 95]. Зокрема, вчена розглядала ціннісне ставлення до людини у контексті гуманізації відносин, культури людських відносин, де людина виступає одночасно суб'єктом і об'єктом, тобто ставлення до інших людей і до себе займає стрижневе місце у характері кожної людини. Організація педагогічного процесу розглядається нею як цілісна динамічна сукупність суб'єкт-суб'єктних взаємодій педагога і школяра, дітей на основі гуманістичної моралі, діалогічної культури і співтворчості [4, с. 110].

Ідеї В. Білоусової набули розвою і підтвердження у дослідженнях В. Киричок, яка звернула увагу на зв'язок ціннісного ставлення до людини з потребами, мотивами, емоційними процесами і почуттями. Окрім того, на її думку, ціннісне ставлення до людини виконує ряд функцій: регуляторну (регулює міжособистісні стосунки), оцінну (оцінювання з точки зору потреби, корисності, прийнятності), емоційну (сприяє вираженню почуттів, спонукає до рефлексії), діяльнісну (виявляється у конкретних вчинках і діях).

На думку дослідниці «ціннісне ставлення до іншої людини – основа гуманного ставлення, позитивно-активне діяльне міжособистісне взаємовідношення, що ґрунтується на повазі до людського життя, усвідомленні його недоторканості, визнанні його найвищою цінністю. Воно проявляється у постійному дотриманні гуманістичних принципів, норм і вимог у взаєминах з людьми, а також в альтруїстичному характері переживань і почуттів; визнанні потреб та інтересів іншої людини, її права на позитивне волевиявлення; орієнтації на позитивне в людях; здатності до морального вдосконалення; постійній спрямованості на іншу людину, повазі до її гідності; доброзичливості, довірі, співчутті, співпереживанні, доброті, своєчасній допомозі, добротності й милосерді; переживанні глибокого задоволення від безкорисливого піклування про людей; терпимості і толерантності до інших моральних поглядів» [7, с.991].

Ціннісне ставлення до людини визначається гуманістичною етикою і мораллю, що визначає гуманне ставлення особистості до себе і до іншої людини.

Гуманізм є мірою людського в людині її прагнення до гуманістичного ідеалу, усвідомлення свого буття з точки зору моральності, готовність послуговуватися моральними цінностями у власній поведінці, протистояння злу, аморальності й насиллю. Гуманізм не є даним від народження, а культивується особистістю самотійно у процесі життя через турботу про інших, співчуття, співрадість, любов до рідних, вчителів, друзів, безкорисливу допомогу і розраду, що є особливо важливим у молодшому шкільному віці.

Успішна педагогічна діяльність, вплив педагога на учня залежить від його авторитету. Чим вищий авторитет педагогічного працівника, тим важливішими будуть для учнів цінності та компетентності, які він передає своїм вихованцям. Педагог спрямовує авторитет своєї професії та свого професійного співтовариства на захист загальнолюдських цінностей та принципів [10, с.17].

Ефективність виховання у молодших школярів ціннісного ставлення до людини значною мірою залежала від гуманістичної спрямованості особистості вчителя, який ставився би до дитини як до найвищої цінності, визнавав її права на свободу і щастя, вільний розвиток і прояв своїх здібностей. Учителю покликаний не лише давати освіту, а й виховувати, підтримувати людське в людині, оволодівати високими моральними якостями, ґрунтовними знаннями, педагогічними технологіями, а також постійно підвищувати свій фаховий рівень, який необхідний в практичній діяльності.

Важливим кроком у підготовці вчителів було переконання їх у необхідності відмовитися від авторитарного стилю виховання, авторитарної педагогіки на вироблення стійкої гуманістичної позиції. Зокрема, вчителі мали переконатися у тому, що спілкування на гуманістичних засадах – це не вміння утримувати дисципліну, а залучення учнів до гуманістичних цінностей. Спільна мова з учнями – не домінування інтересів колективу й вимога слухняності, а мова довіри і поваги до гідності дитини. Такий стиль педагогічного спілкування полегшує спілкування для самих учнів, стимулює їхню ініціативу, самотійність суджень, критичність мислення, моральні почуття, їхню причетність до того, що відбувається у класі [3, с. 92]. Потрібно, щоб вихованці не лише навчилися ціннісно ставитись до інших, а й протистояти аморальним впливам, приниженню людської гідності, що без допомоги учителя досягнути неможливо.

Ще один науковий підхід у роботі педагога з батьками й дітьми - **особистісно орієнтований** підхід, який забезпечує виховання ціннісного ставлення до людини у молодших школярів через увагу до внутрішнього світу

та переживань дитини; персоналізацію виховання; адаптацію змісту навчальної і виховної інформації до рівня здатності її сприйняття вихованцями; врахування індивідуальних особливостей, здібностей, нахилів дитини; розвиток відповідальності та здатності усвідомлювати наслідки власних дій; апеляцію та підтримку авторитетних дорослих.

Концепція Нової української школи пропонує виховний компонент змісту компетентностей, визначених у Законі України «Про освіту» [6]. Великого значення в Концепції НУШ набуває аспект педагогіки партнерства між усіма учасниками освітнього процесу [8].

Це завдання реалізується у спільній діяльності вчителя й учня, учителя і батьків, що передбачає взаєморозуміння, єдність інтересів і прагнень задля особистісного розвитку школярів. [9, с.16]

Особистісно орієнтований підхід спрямований на розкриття особистісного потенціалу молодшого школяра, реалізацію його сутнісних сил, утвердження вищих моральних цінностей у поведінці, створення відповідного виховного середовища, здатного розкрити його здібності та задатки його. «Своєчасний підхід від стосунків співдії до стосунків співпраці може виявлятися сукупним результатом і цілеспрямованих виховних впливів на дитину, і її власного життєвого досвіду». [2, с.243]

Досліджуючи процес «культивування у вихованців цінності іншої людини», І. Бех підкреслює важливість *системного* підходу через призму змістового і вікового аспектів та звертає увагу на поетапність цього процесу. На першому етапі ціннісне ставлення до іншої людини виникає спонтанно на суб'єкт-суб'єктному рівні. Наступний етап – запобігання зневажливому ставленню до інших людей, який здійснюється педагогами і батьками, та привернення уваги до того, що «часто формуванню у дітей зневажливого ставлення до інших сприяють батьки, які демонструють перед ними таке ставлення до тих, хто причиняє комусь із них певне занепокоєння. Деяких батьків лякає стрімке зростання кола спілкування дитини і тому вони проявляють зневагу до вчителів та інших людей, порівняння з якими, як їм вважається, може бути не на їхню користь» [2, с.131]. Також, вчений підкреслює, що проявами ціннісного ставлення до людини є повага її гідності, недопустимість образ, глузування, зневажання у міжособистісному спілкуванні. Стратегічним орієнтиром у вихованні ціннісного ставлення до іншої людини виступає людяність (доброта), виховання вдячної пам'яті.

Суб'єкт-суб'єктний підхід визначав взаємоактивну партнерську взаємодію вихователя і вихованця, спрямовану на встановлення довірливих стосунків. Почуття комфорту та захищеності культивується через педагогічну підтримку, розуміння моральних потреб молодшого школяра, створення ситуацій успіху задля мотивування та стимулювання прояву ціннісного ставлення до людини у реальній поведінці.

Виховання ціннісного ставлення до людини, здійснювалося в атмосфері поваги до людської гідності вихованців, що надзвичайно важливо для самореалізації сутнісних сил дитячої особистості. Вчитель мав вміти довіряти дитині, розуміти та враховувати її позицію, виявляти інтерес до її особистості, стимулювати та спрямовувати моральний розвиток особистості дитини; бути тактовним; добре розуміти внутрішні стани дитини за її поведінкою, володіти засобами невербального спілкування (міміка, жести); володіти засобами, що спонукають до активної взаємодії (приклади з власного досвіду, життя); долучати до спільної творчої діяльності; використовувати у своїй практиці гумор, бути готовим до посмішки, володіти тоном і півтоном, слухати й чути учня, не перебиваючи його мовлення чи навчальні дії; вміти впливати на учня не прямо, а опосередковано і т.п.

Ми підтримуємо наукову позицію І. Беха, стосовно того, що «людяність мусить виступити практичною реалізацією гуманізму, духовності у її світському розумінні, з одного боку, а з другого – передумовою для формування гуманістичного світогляду. Людяність – це джерело, мета і критерій істинності гуманістичного світогляду. Йдеться про особистісну якість людини, що має проявлятися у відповідальності за себе перед своєю совістю, у прагненні допомогти, а не нашкодити іншій людині, у свідомому виконанні обов'язку збереження людського життя і природи, яка залучається людством у свою життєдіяльність» [2, с.21].

Суголосими є погляди М. Савчина, який вважає центром моральної свідомості та самосвідомості іншу людину (молодший, ровесник, старший, людина літнього віку), яка є безумовною цінністю незалежно від її якостей, особливостей, об'єктивної чи суб'єктивної оцінки, стосунків з нею тощо. Зокрема, психолог звертає увагу на різні відхилення у ставленні до інших людей (небажання одного з партнерів інтимної пари «відпустити» іншу людину, психологічні травми, емоційна залежність, протидія інших людей, переоцінка власних можливостей). Такі викривлення призводять до деперсоналізації інших

людей, визначають ставлення до них як до «нерозумних дітей». Цінність іншої людини виявляється у повазі та вдячності до неї. «Часто власна нездатність відчувати та задовольняти інтереси інших людей маскується проєкцією цих тенденцій на інших людей (це вони не здатні, безвідповідальні, ліниві)» [11, с. 43]. Виходячи з цього, виховати ціннісне ставлення до іншої людини можливо через відповідальне ставлення до себе та до інших, свободу волі, моральний вибір. Зазначені наукові підходи лягли в основу запропонованих нами педагогічних умов виховання ціннісного ставлення до людини у молодших школярів в освітньому процесі.

Ми поділяємо думку С. Гарячої стосовно того, що педагогічні умови визначають «цілеспрямовану систему роботи, спрямовану на досягнення мети, вирішення поставлених педагогічних завдань, через відповідний зміст, форми і методи виховання, що передбачає досягнення певного результату» [5, с. 88].

Педагогічними умовами, що забезпечують ефективне виховання у молодших школярів ціннісного ставлення до людини, визначаємо такі:

- підготовка вчителів до виховання у молодших школярів ціннісного ставлення до людини;
- розроблення та впровадження методики виховання ціннісного ставлення до людини у молодших школярів у освітньому процесі;
- забезпечення партнерської взаємодії школи і сім'ї задля виховання у молодших школярів ціннісного ставлення до людини.

Зазначені педагогічні умови набувають ефективності за умови комплексності, взаємозв'язку і цілісності. Вони детермінуються положеннями гуманістичної етики і відповідають *принципам* сучасного виховання, зокрема:

- *принцип цілісності* забезпечує виховання ціннісного ставлення до людини у молодших школярів через цілеспрямований вплив як на уроках, так і в позаурочній діяльності;

- *принцип наступності* передбачає неперервність у вихованні ціннісного ставлення до людини на основі збереження та розвитку здобутих знань, умінь і навичок та встановлення зв'язку між реальними досягненнями та подальшим розвитком;

- *принцип єдності виховних зусиль*, допомагає скоординувати зусилля школи, сім'ї та інших соціальних інститутів у вихованні ціннісного ставлення молодших школярів до людини;

- *принцип відповідності віковим особливостям* передбачає врахування

вікової специфіки у вихованні ціннісного ставлення до людини через відбір змісту, форм і методів роботи для кожного з підперіодів молодшого шкільного віку;

- *принцип резонансу* у вихованні ціннісного ставлення до людини реалізується через уважність до власних вчинків і слів, уміння рефлексувати з приводу осмислення власних вчинків та поведінки.

Практика показала, що у процесі виховання ціннісного ставлення до людини у молодших школярів виникає безліч складних, виховних і навчальних проблем, розв'язання яких потребує комплексного підходу до застосування різних методів впливу чи варіантів їх раціонального поєднання.

У нашому дослідженні *методи* виховної роботи конкретизувалися педагогічними техніками, прийомами, вправами, завданнями, іграми, тощо. У ході роботи ми використовували методи, які умовно можна об'єднати у такі групи – пізнавально-дослідницькі, зворотного зв'язку, наочні, ігрові, практичні та арт-методи.

Пізнавально-дослідницькі методи сприяли формуванню когнітивного компоненту. Переважно, це були вербальні методи: пояснення, роз'яснення, обговорення, етичні бесіди, роздуми («Філософія для дітей»), дискусії («дискусійна сітка», «запитання до автора», метод «прес»), рефлексивно-експліцитний метод І. Беха. Всі зазначені методи, сприяли розширенню кола знань про людину як найвищу цінність, а також про людяність, гідність, справедливість, толерантність, відповідальність. Це спонукало до спроб, самостійно здобувати інформацію із зазначеної проблеми та усвідомлювати її роль у власному житті, житті суспільства; до необхідності діяти морально у ставленні до інших, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, визнавати право інших на ціннісне ставлення до себе, водночас, розрізняти потребу у підтримці чи маніпуляції свідомості та формування стійких переконань.

Методи зворотного зв'язку були спрямовані на формування емоційно-ціннісного компоненту, з опорою на емоції і переживання молодших школярів у ході соціального порівняння і проєкції, через асоціації, створення ситуацій успіху («діаграма Вена», «мікрофон», «мозковий штурм», «асоціативний куц», метод «збережи останнє слово для мене», «пиктограми»), що сприяло переживанню молодшими школярами ціннісного ставлення до себе та до інших, бажання виявляти ціннісне ставлення і отримувати від цього задоволення, а також визначити простір для особистісного вдосконалення.

Ігрові та практичні методи (вправи, творчі завдання, сюжетні ігри, ігри-драматизації, рольові ігри, «галерея», розв'язання морально-етичних ситуацій, метод «проектів») забезпечували формування поведінково-діяльнісного компонента, а також сприяли виробленню у молодших школярів необхідних умінь і навичок, стійких моральних звичок та стереотипів поведінки через моральну практику.

Наочні методи (плакати, ілюстрації, схеми, мультфільми, фільми) сприяли кращому засвоєнню знань, розвитку емоційної сфери та встановленню логічних зв'язків через наведені зразки, що відображає перехід від конкретного до абстрактного мислення у молодших школярів.

Висновки

Нова парадигма виховання полягає у розумінні дитини як суб'єкта і мети виховання, орієнтує на усвідомлення виховання як соціально-педагогічного явища, на підвищення виховного потенціалу освітнього середовища та проектування цілісного виховного простору [10, с.3].

Таким чином, використання гуманістичного, системного, особистісно-орієнтованого та суб'єкт-суб'єктного наукових підходів є основою виховання у молодших школярів ціннісного ставлення до людини обумовлене підходами Нової української школи. Подальшого вирішення потребує проблема повної відмови від авторитарного стилю виховання та зорієнтованості на гуманістичні цінності, що визначають виховання ціннісного ставлення до людини у дітей різних вікових груп.

Матеріали дослідження можуть знайти застосування в системі післядипломної освіти для здійснення педагогічного супроводу процесу розвитку професійної компетентності учителів початкових класів, в процесі розроблення навчально-методичного забезпечення (навчальних програм, підручників, посібників).